

Polisen har omhändertagit en 13-årig pojke enligt 12 § polislagen utan att det fanns grund för åtgärden

Anmälan

I en anmälan som kom in till JO den 1 december 2020 förde AA fram klagomål mot Polismyndigheten, polisregion Väst. Hon uppgav sammanfattningsvis följande. Hennes 13-åriga son, BB, var på väg hem från skolan när två poliser fick uppfattningen att han pekade långfinger åt dem. Poliserna godtog inte sonens förklaring utan tog tag i hans armar, förde honom till en polisbil och körde iväg med honom. De ”tullade” honom under färden och tog hans tillhörigheter. Sonen har känt smärta i armarna och axlarna efter att poliserna tog tag i honom.

Utredning

Polismyndigheten (juristen CC) yttrade sig den 24 augusti 2021 efter att de berörda befattningshavarna hade fått tillfälle att lämna upplysningar. Yttrandet finns tillgängligt hos JO.

Enligt Polismyndigheten framgår det av protokollet som de ingripande poliserna upprättade att BB den 24 november 2020 kl. 10.20 blev omhändertagen med stöd av 12 § polislagen. Vid tillfället stod BB vid en busshållplats och visade fingret mot en polispatrull som åkte förbi. BB hade en mycket dålig attityd när poliserna skulle prata med honom. Han försökte avvika och satte sig till motvärm. Poliserna ledde in BB i bilen genom att hålla i varsin arm. Därefter tog de kontakt med BB:s mamma som uppmärksammades på BB:s beteende. I samråd med mamman kördes BB till hemadressen.

Enligt en tjänsteanteckning som en av poliserna upprättade efter anmälan till JO har polisen upplevt en ökad problematik med narkotikaförsäljning och ordningsstörande ungdomar i det aktuella området. Vidare framgår att BB:s beteende upplevdes som destruktivt och påminde om beteendet hos äldre yrkes- och gängkriminella.

Polismyndigheten redogjorde för relevant rättslig reglering och redovisade sin bedömning.

Enligt Polismyndigheten räcker enbart den omständigheten att en underårig befinner sig i ett visst område vanligtvis inte för ett ingripande enligt 12 § polislagen. Ett omhändertagande med stöd av den bestämmelsen ska ses som en social skyddsåtgärd och är tänkt för nödfallsliknande situationer då den unge anträffas i en skadlig eller farlig miljö.

Det har inte kommit fram omständigheter som tyder på att det fanns en akut risk för att BB skulle utsättas för brott, involveras i brottslig verksamhet eller skadas genom något annat socialt nedbrytande beteende. Mot den bakgrunden fanns det inte förutsättningar att omhänderta honom med stöd av 12 § polislagen. Polisernas våldsanvändning var begränsad och framstår inte som oproportionerlig men det saknades stöd i lag för ingripandet.

Beslut om tvångsåtgärder ska dokumenteras på ett fullständigt och korrekt sätt. Omständigheterna kring grunderna för ingripandet borde ha beskrivits mer utförligt i protokollet. Det hade t.ex. varit lämpligt om uppgifterna i tjänsteanteckningen hade dokumenterats. Dokumentationen och utredningen i övrigt ger inte stöd för uppgifterna om kroppsvisitation.

Polismyndigheten angav avslutningsvis att man kommer att påminna aktuellt lokalpolisområde om tillämpningsområdet för bl.a. den aktuella bestämmelsen och föreslå att ingripandeverksamheten får en genomgång av reglerna.

Rättsliga utgångspunkter

Allmänt om polisingripanden

En polis som ska verkställa en tjänsteuppgift ska ingripa på ett sätt som är försvarligt med hänsyn till åtgärdens syfte och övriga omständigheter. Tvång får användas endast i den form och utsträckning som behövs för att det avsedda resultatet ska uppnås. (Se 8 § första stycket polislagen.)

En polis får i vissa fall använda våld för att genomföra en tjänsteåtgärd i den mån andra medel är otillräckliga och det med hänsyn till omständigheterna är försvarligt. Det gäller t.ex. om polisen möts med våld eller hot om våld, om någon som med stöd av lag ska berövas friheten försöker undkomma, eller om polisen annars möts av motstånd vid verkställigheten av ett sådant frihetsberövande. (Se 10 § första stycket 1 och 2 polislagen.)

Ett omhändertagande får inte orsaka den omhändertagne större olägenhet än som är oundviklig med hänsyn till åtgärdens syfte eller väcka onödig uppmärksamhet. Den som har omhändertagits får inte underkastas annan inskränkning i sin frihet än som behövs med hänsyn till ändamålet med åtgärden, ordning eller säkerhet. (Se 17 § polislagen.)

Protokoll ska föras över ett ingripande som innebär att någon omhändertas. Av 27 § polislagen framgår vilka uppgifter som protokollet ska innehålla.

En polis ska i kontakter med allmänheten med beaktande av omständigheterna och situationen agera så hänsynsfullt som möjligt, visa behärskning och uppträda på ett sätt som inger förtroende (se 10 § polisförordningen).

Tillfälligt omhändertagande av barn enligt 12 § polislagen

Om någon som kan antas vara under 18 år anträffas under förhållanden som uppenbarligen innebär överhängande och allvarlig risk för hans eller hennes hälsa eller utveckling, får han eller hon tas om hand av en polis för att genom dennes försorg skyndsamt överlämnas till sina föräldrar, någon annan vårdnadshavare eller till socialnämnden. Vid bedömningen av risken för den unges hälsa eller utveckling ska det beaktas om man kan befara att den unge kan komma att utsättas för brott, involveras i brottslig verksamhet eller skadas genom något annat socialt nedbrytande beteende. (Se 12 § polislagen.)

I de ursprungliga förarbetena till polislagen uttalades följande. Ett omhändertagande kan bli aktuellt t.ex. då ett barn uppehåller sig i en s.k. knarkarkvart eller hittas omtöcknat av berusningsmedel i en rivningsfastighet. Det kan vidare gälla ungdomar som påträffas på hotellrum tillsammans med äldre, asociala personer eller som i övrigt befinner sig i en sådan situation att man kan befara att de blir otillbörligt utnyttjade. (Se prop. 1983/84:111 s. 29.)

Med anledning av att det ansågs osäkert i vilka fall bestämmelsen kunde tillämpas gjordes år 2013 en ändring genom att den nuvarande sista meningen i bestämmelsen lades till. Syftet var att klargöra förutsättningarna för ett omhändertagande.

I propositionen till lagändringen uttalades följande. Syftet med ett omhändertagande med stöd av 12 § polislagen är att undanröja ett faromoment och i nödfallsliknande situationer omedelbart avlägsna den som kan antas vara under 18 år från en för hans eller hennes hälsa eller utveckling farlig eller skadlig miljö. Normalt är det inte en tillräcklig grund för ett ingripande att den unge vid något enstaka tillfälle befinner sig i en allmän miljö tillsammans med en eller flera av polisen kända kriminella eller missbrukare. För att det ska vara befogat att göra ett ingripande krävs att det finns ytterligare omständigheter som gör att det är nödvändigt att omgående få bort den unge från en miljö som i situationen bedöms vara uppenbart skadlig. Ett sådant exempel kan vara när den unge befinner sig på allmän plats i sällskap med t.ex. en känd missbrukare och agerar på ett sådant sätt att han eller hon kan antas söka kontakt med narkotikaförsäljare. Även andra omständigheter ska beaktas, såsom att den unge utsätter sig själv för en allvarlig fara, exempelvis genom att balansera på broräcken eller åka mellan vagnarna i tunnelbanan. En helhetsbedömning ska alltid göras av förhållandena i det enskilda fallet, såsom den unges ålder, tidpunkten på dygnet, vilka personer som finns på platsen och relationen till dessa och vilken typ av plats det är. Innan polisen omhändertar en ungdom ska

andra mindre ingripande åtgärder uteslutas, t.ex. möjligheten att kontakta den unges föräldrar eller socialtjänsten eller att förmä den unge att självmant lämna platsen och återvända hem. (Se prop. 2011/12:171 s. 33 f. och 44 f.)

Barnkonventionen

Artiklarna 1–42 i Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen) gäller som lag i Sverige. Konventionens bestämmelser ska beaktas vid avvägningar och bedömningar som rör barn, även i fråga om befintlig lagstiftning (se prop. 2017/18:186 s. 74).

Vid åtgärder som rör barn ska i första hand barnets bästa beaktas (se artikel 3.1). Inget barn får utsättas för godtyckliga eller olagliga ingripanden i sitt privat- och familjeliv (se artikel 16.1). Barn får inte heller olagligt eller godtyckligt berövas sin frihet. Frihetsberövande av ett barn ska ske i enlighet med lag och får endast användas som en sista utväg och för kortast lämpliga tid. (Se artikel 37 [b].)

Bedömning

Omhändertagandet av BB var ogrundat

De ingripande poliserna har berättat att de har upplevt en ökad problematik med narkotikaförsäljning och ordningsstörande ungdomar i det område där BB befann sig. De har också berättat att de kände en verklig oro över BB:s situation.

En tvångsåtgärd får komma i fråga endast när de lagliga förutsättningarna är uppfyllda. Ett omhändertagande enligt 12 § polislagen är en social skyddsåtgärd som kan användas när det finns en överhängande och allvarlig risk för ett barns hälsa eller utveckling, dvs. i vad som närmast kan beskrivas som en akut situation. Polisen kan inte göra ett omhändertagande med stöd av bestämmelsen enbart av den anledningen att polisen upplever att den unge exempelvis beter sig illa eller visar en dålig attityd. Inte heller räcker enbart en mer allmän oro för den unges situation.

Inom ramen för den proportionalitetsbedömning som ska göras enligt 8 § polislagen ska polisen ta ställning till om ett ingripande är förenligt med barnkonventionen. En viktig del i sammanhanget är barnets rätt till skydd för sin hälsa och utveckling. Samtidigt måste hänsyn tas till barnets rätt till frihet och integritet. Barnets bästa ska självklart beaktas när en tvångsåtgärd övervägs men kan inte motivera en sådan åtgärd när de i lag angivna förutsättningarna inte är uppfyllda.

Utredningen ger inte stöd för att det fanns någon särskild anledning för poliserna att befara att BB skulle råka illa ut vid det aktuella tillfället eller att platsen skulle ha varit särskilt olämplig för honom. Dessutom skedde ingripandet mitt på dagen när BB var på väg hem från skolan. Jag kan inte se att det fanns en sådan överhängande och allvarlig risk för BB:s hälsa eller utveckling som ett omhändertagande enligt 12 § polislagen kräver. I stället ger

omständigheterna vid ingripandet och de uppgifter som lämnats intrycket att den egentliga anledningen till att BB omhändertogs var att poliserna trodde att han hade pekat långfinger åt dem.

Jag bedömer det som klarlagt att omhändertagandet var ogrundat. Av det följer att det inte heller fanns grund för poliserna att föra BB till polisbilen genom att hålla i hans armar. Jag delar Polismyndighetens bedömning att omständigheterna kring ingripandet borde ha dokumenterats mer utförligt.

Kritik och avslutande kommentarer

Det är ett grundläggande rättssäkerhetskrav att tvångsmedel hanteras korrekt och används endast i sådana situationer som de är avsedda för. Det är vidare en självklarhet att en polis som använder tvångsmedel ska ha klart för sig vilka rättsliga förutsättningar som gäller för åtgärden.

Jag får uppfattningen att de två poliser som ingrep mot BB inte hade tillräcklig kunskap om i vilka situationer 12 § polislagen kan tillämpas. Det verkar närmast som att de vidtog åtgärden för att tillrättavisa honom. Jag ser allvarligt på att BB omhändertogs utan att det fanns grund för det och Polismyndigheten kritiserar för detta. Jag har dock inte anledning att kritisera Polismyndigheten för hur ingripandet gick till. Polismyndigheten kritiserar däremot för de dokumentationsbrister som myndigheten själv pekat på. Det finns också anledning för mig att erinra om polisförordningens krav på att en polis i kontakter med allmänheten ska visa behärskning och uppträda på ett sätt som inger förtroende.

Uppgifterna om att BB skulle ha kroppsvisiterats saknar stöd i utredningen. Jag har därför inte underlag att göra något uttalande i den frågan.

Jag har i ett annat beslut denna dag kritiserat Polismyndigheten för att i en liknande situation ha omhändertagit en 13-årig pojke med stöd av 12 § polislagen (se JO:s ärende med dnr 4204-2021). Det tycks finnas ett behov av att höja kunskapsnivån inom polisen när det gäller tillämpningen av bestämmelsen. Det är därför angeläget att myndigheten, om det inte redan är gjort, påminner berörda regioner om tillämpningsområdet för bestämmelsen och att ingripandeverksamheten får en genomgång av reglerna. Av Polismyndighetens yttrande i det andra ärendet framgår att Utvecklingscentrum Mitt vid Nationella operativa avdelningen arbetar med att ta fram ett metodstöd som bl.a. ska inbegripa omhändertaganden enligt 12 § polislagen. Jag ser positivt på det.

Vad som i övrigt har kommit fram i ärendet föranleder inga uttalanden från min sida.

Ärendet avslutas.